

ОСОБЛИВОСТІ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

**С.Ю. ЗАДЕРЕЙКО, здобувач,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»**

У статті досліджено особливості приватизації в Україні, з'ясовано її позитивні та негативні наслідки, проаналізовано тенденції зарубіжного досвіду роздержавлення.

Приватизація, підприємство, програма приватизації.

Одним із елементів економічної політики та однією з найважливіших функцій держави у період переходу до ринку є зміна економічної структури. Тобто створення структури змішаної економіки, яка формується через роздержавлення і приватизацію. Зміну форми державної власності здійснюють через комерціалізацію, корпоратизацію (акціонування) тощо. Це супроводжується зняттям підприємств з державного фінансування і переведенням на приватне кредитування, що розвантажить бюджет.

За умов економічних реформ в Україні відбулися істотні зміни у співвідношенні спеціальних і універсальних підстав виникнення права власності різних форм. Приватизація державного майна стала одною з провідних підстав набуття права власності, визначальний зміст якої порівняно з іншими підтверджує факт переваги недержавного сектора у всіх сферах економічної діяльності.

Процес реформування відносин власності в Україні супроводжується здійсненням політики роздержавлення та приватизації, пов'язаної зі структурною перебудовою економіки, змінами у формах господарювання і, отже, перетвореннями в продуктивних силах та виробничих відносинах.

Коло питань, пов'язаних зі здійсненням процесу роздержавлення, стосується усіх сфер соціально-економічного життя. Тому проблеми роздержавлення власності належать до числа найбільш актуальних проблем сучасного становища України. У них зосереджені найбільш складні у теоретичному відношенні і важкі для практичного вирішення питання розвитку країни.

Цікаві матеріали досліджень, присвячені проблемам приватизації, можна знайти у працях Ю. Алданова, Д. Богині, Д. Волинського, В. Ларцева, С. Ледомської, В. Павлова, Л. Пешенкової, А. Рибчука та ін. Проте більшість з них аналізують приватизаційний процес загалом або ж зосереджують увагу на особливостях проведення малої приватизації.

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.Ф. Опришко

Метою даної роботи є аналіз приватизаційного процесу в Україні, з'ясування позитивних та негативних наслідків приватизації, аналіз тенденцій роздержавлення в Україні.

Особливістю вітчизняної економіки є те, що вона протягом тривалого часу формувалася як державна. Внаслідок цього держава стала монопольним розпорядником 90–100 % виробничих фондів, готової продукції. За цих умов нові види й форми власності могли виникнути лише в результаті подолання державного монополізму на власність. Найпростішим, на перший погляд, способом здійснити це було проведення широкомасштабного роздержавлення та приватизації власності. Проте при всій простоті й зрозумілості цього заходу практика показала, що не все так просто в реальній дійсності. Виявилось, що роздавати власність складніше, ніж відбирати. Англія, наприклад, витратила десять років, щоб приватизувати лише 10 великих державних підприємств.

В Україні приватизація пройшла декілька етапів. Перший етап охоплював 1991–1992 рр. – створення й становлення Фонду державного майна України, напрацювання нормативної бази, реалізація перших приватизаційних проектів.

Другий етап (1992–1994 рр.) характеризувався тим, що приватизаційні цінні папери (майнові сертифікати) існували у вигляді депозитних рахунків і провідне місце займала оренда державних підприємств із наступним викупом. Серед перших прикладів приватизації підприємств шляхом оренди з викупом можна назвати ЗАТ «Оболонь», львівську кондитерську фабрику «Світоч», СП «Кавова фабрика «Галка», АТ «Електрон», металургійні комбінати ім. Ілліча й «Азовсталь» (м. Маріуполь), ім. Кірова (м. Макіївка), коксохімічний завод (м. Авдіївка) і ряд інших [1].

Однак практика показала, що впровадження оренди з викупом викликало конфлікт інтересів орендарів і більшості населення. Виявилися також недоліки колективної форми власності орендарів – нестача інвестиційних ресурсів, інертність в організації й керуванні виробництвом. Крім того, у другій половині 1992 р. Україну вразила потужна економічна криза, пов'язана з розривом економічних зв'язків з республіками колишнього СРСР.

Третій етап (1995–1998 рр.) позначився проведенням масової приватизації, переважно за приватизаційні папери («ваучери» і «сертифікати») із залученням широких верств населення, яке одержало 46 млн. приватизаційних майнових сертифікатів і на 1 млрд грн компенсаційних сертифікатів. У процесі малої приватизації в руки приватних власників перейшло понад 50 тис. об'єктів промисловості, торгівлі, громадського харчування тощо [2].

Однак у результаті сертифікатної (ваучерної) приватизації мільйони громадян України не стали реальними власниками. Більшість із понад 19 млн. акціонерів були власниками лише номінально, оскільки, беручи участь у сертифікатному аукціоні та отримуючи витяг із протоколу про його результати, вони надалі навіть не оформляли право власності на

акції. Більшість із тих, хто отримали акції і формально є власниками, часто не мають доступу ні до установчих документів, ні до достовірної інформації про те, хто є справжнім власником підприємства, та їх наміри.

З 2000 р. почався четвертий етап приватизації – переважно індивідуальної, який вимагав істотного вдосконалювання й розширення законодавчої бази. Індивідуальна приватизація передбачала, що метою продажу цілісних майнових комплексів або пакетів акцій підприємств групи Г (підприємства-монополісти й підприємства, що мають стратегічне значення для економіки й безпеки держави) була концентрація капіталу й забезпечення ефективного функціонування підприємства після приватизації. Серед прикладів такої приватизації – придбання «Криворіжсталі» транснаціональною корпорацією «Mittal Steel». Іншою особливістю нового етапу приватизації була передача в приватну власність комунальних підприємств, земель та об'єктів соціальної сфери, зростання капіталізації освіти та медицини [1]. Серед особливостей цього періоду – запровадження так званого інструменту «реприватизації» (повернення у державну власність підприємств з подальшим продажем при «повторній приватизації»). Негативним проявом є те, що після зняття державними органами приватизації з контролю виконання умов приватизації підприємств, роботодавці прискорено зняли з себе соціальні зобов'язання, відмовляючись від певного обсягу гарантій і компенсацій для найманого робітника. Це призвело до зростання бідності, сприяло виникненню нецивілізованих форм експлуатації найманих працівників, руйнуванню регламентованого сектора трудових відносин, поширенню дитячої праці тощо.

На даний час завершено основний етап реформ, спрямованих на зміну економічного базису країни, відбувся перехід від економіки з домінуючою державною власністю до економіки з переважанням приватної власності.

Зокрема, статистичні дані свідчать, що за період з початку процесу приватизації станом на 1 січня 2012 р. реформовано 127 260 об'єктів, з яких більше ніж три чверті (98 481 об'єкт) належали до комунальної форми власності, інші (28 779 об'єктів) – до державної. За 2011 р. у процесі приватизації змінили форму власності 1 376 об'єктів: державної – 173, комунальної – 1 203 [3, с. 6–8].

У даний час одними проблемами приватизаційних процесів в Україні є наступні: а) несистемність контролю державних органів управління за збереженням майна інвестиційно привабливих державних; б) більшість відкритих акціонерних товариств, пакети акцій яких пропонувались на продаж (з моменту прийняття рішення про приватизацію цими об'єктами управляє Фонд), мають незадовільний фінансовий стан та перебувають на різних стадіях банкрутства; в) суттєве здорожчання об'єктів приватизації, що приватизуються разом із земельними ділянками (особливо якщо це землі адміністративних центрів), що негативно впливає на виконання планів приватизації. З лютого 2012 р. в Україні набув чинності Закон України про державну програму приватизації на 2012–2014 рр. [4].

З метою підвищення рівня привабливості приватизації для інвесторів і створення позитивного іміджу приватизації в Україні передбачається забезпечити: підтримку заінтересованості трудових колективів і керівництва підприємств державного сектора у приватизації своїх підприємств шляхом встановлення пріоритетів та пільг при продажу акцій; передачу 5% акцій об'єктів, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, об'єктів з ознаками домінування на загальнодержавному ринку товарів (робіт, послуг) для продажу дрібними пакетами на фондовому ринку, що створить умови для участі в приватизації широких верств населення і буде сприяти розвитку фондового ринку.

Прогнозований обсяг надходжень коштів від продажу та управління державним майном до державного бюджету України протягом дії програми становить 50–70 млрд гривень.

Разом із тим масштабні приватизаційні процеси в Україні мають як позитивні так і негативні наслідки. Зокрема, на користь роздержавлення і приватизації можна навести наступні аргументи: а) роздержавлення сприяє росту ефективності за рахунок зниження витрат виробництва, швидкої адаптації до попиту, введення раціональних методів виробництва і розширення можливостей фінансування; б) комерціалізація і безпосередній зв'язок із ринком забезпечують більш ефективний контроль; в) скорочення дотацій і оздоровлення бюджету створюють можливість більш ефективної витрати коштів; г) демонополізація сприяє створенню гнучких мобільних виробничих структур, впровадженню нових технологій; д) поділ економічних і політичних чинників призводить до зростання економічної відповідальності за прийняття інвестиційних рішень.

Проти роздержавлення можна висунути такі аргументи: а) знижується можливість забезпечення підприємств ресурсами; б) завдається шкода реалізації короткострокових цілей максимізації прибутку довгостроковим інтересам підприємств («проїдання» власного капіталу); в) виникає небезпека скуповування національних підприємств іноземними інвесторами; г) зростає шанс зростання ціни на товари і послуги, знижується забезпеченість робочими місцями [5].

Порівнюючи український досвід приватизації із зарубіжним, потрібно зауважити, що у західних країнах метою приватизації було підвищення ефективності існуючої системи змішаної економіки. Приватизація ж в Україні мала вирішити відразу складну проблему – роздержавлення монопольної власності та створення такої її структури, яка б відповідала ринковій економіці. Досвід переходу від командно-адміністративної економіки до ринкової був дуже незначний, тому постала проблема вибору моделі приватизації. Провести класичну приватизацію шляхом продажу державного майна на ринку нерухомості та фондовому ринку було неможливо та недоцільно. Зважаючи на реалії соціально-політичної та економічної ситуації у 1991–1992 рр. після тривалих дискусій була вибрана модель ваучерної приватизації, яку вважали найбільш оптимальною за існуючих умов [6, с. 275].

Головна відмінність українського роздержавлення від західного полягає у тому, що на Заході не було таких прецедентів, коли власність у гранично стислі строки перетворювалася із суспільної і державної в приватну. В усіх країнах і за всіх часів процес розподілу власності – один із найбільш делікатних і болісних. На формування класу сучасних власників на Заході пішло декілька сторіч. Процес формування класу власників (принаймні поза екстремальними умовами) завжди був історично легітимним і тому тривалим. Навіть у такому випадку розподіл і перерозподіл власності – вельми болісний у соціальному розумінні процес. У жодній країні він не відбувався відповідно до якого-небудь організаційного плану та в історично короткий термін.

Принципова відмінність українського роздержавлення від західного полягає в тому, що в силу історичних причин переважна частина населення України практично не має коштів для придбання нерухомого майна. Ця обставина особливо посилилася після лібералізації цін, у результаті чого велика частина населення була позбавлена своїх заощаджень. З огляду на це мав бути інший підхід до купівлі і продажу нерухомості, оскільки надання безумовного права одержувати в приватне володіння суспільну власність за гроші означає закріплення незаконно отриманих протягом останніх років коштів шляхом вкладання їх у нерухомість. Все це не створює надійний соціально-політичний фундамент господарювання в Україні. А при постійній загрозі соціального вибуху про ефективність соціального виробництва не може бути й мови.

Економіка України надзвичайно централізована і монополізована, що робить просту передачу промислових гігантів із державних рук у приватні неефективною і навіть небезпечною.

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що на сьогодні роздержавлення і приватизація призвели в Україні до появи ряду економічних, політичних та соціальних проблем, зокрема, посилення соціальної поляризації, росту диференціації прибутків населення й ін.

Важливе місце в подоланні негативних наслідків, які виникли в зв'язку з необ'єктивною оцінкою державного майна, що приватизується, протягом усіх етапів приватизації, займає формування кваліфікованих кадрів. Створення в країні системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, зокрема фахівців з оцінки майна [5].

Окрім цього, нашій країні потрібна нова концепція приватизації, яка буде напряму пов'язана з галузевою політикою уряду. Необхідно розробити окремі програми розвитку в усіх галузях. Поряд з цим, необхідно покращити систему державного управління по боротьбі з корупцією. Отже, приватизація повинна бути не стільки джерелом бюджетних надходжень, скільки способом ринкової реструктуризації та капіталізації нашої економіки.

Список літератури:

1. Соломка О.М. Особливості приватизації державного майна в Україні / О.М. Соломка : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=41826>.

2. Офіційний сайт Фонду держмайна України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua>.
3. Інформація щодо реформування відносин власності в Україні за 2011 рік // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2012. – № 3. – С. 6–8.
4. Про Державну програму приватизації : Закон України від 13 січня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 39. – С. 1706. – Ст. 466.
5. Кравченко Н.І. Роздержавлення і приватизація: процес реформування відносин власності / Н.І. Кравченко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=32857>
6. Саврас І.З. Велика приватизація в Україні: проблеми та наслідки / І.З. Саврас // Науковий вісник : зб. наук.-техн. праць. – Львів : Український державний лісотехнічний університет, 2004. – Вип. 14.1. – 304 с. – С. 269–275.
7. Гришко Н.В. Позитивні та негативні сторони приватизації та їх економічні наслідки / Н.В. Гришко, О.М. Шандра : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/30113.doc.htm
8. Алданов Ю.В. Приватизація в Україні: проблеми правового регулювання / Ю.В. Алданов // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка ; Інститут міжнародних відносин, 2003. – Вип. 41. – Ч. I. – С. 127.
9. Баб'як М.М. Економічна теорія : навч. посіб. / М.М. Баб'як, Л.А. Пешенкова, А.В. Рибчук. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 208 с.
10. Ларцев В.С. Краткий очерк истории приватизации в Украине / В.С. Ларцев, Г.Н. Ключиков. – К. : Полиграф-Информ, 2001. – 352 с.
11. Чижова В.І. Інвестиційна діяльність у процесі приватизації / В.І. Чижова // Фінанси України. – 2000. – № 1. – С. 72–74.

В статье исследованы особенности приватизации в Украине, определены ее позитивные и негативные последствия, проанализированы тенденции зарубежного опыта приватизации.

Приватизация, предприятие, программа приватизации.

The article deals with the special features of privatization in Ukraine, found its positive and negative effects, analyzed tendencies of foreign experience of privatization.

Privatization; enterprisers; privatization program.